

Ανάλυση Πολιτικού Λόγου

Ενότητα 5η: Η μυθολογική ανάλυση του Barthes

Γιάννης Σταυρακάκης, Καθηγητής
Τμήμα Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Περιεχόμενα ενότητας

1. Η έννοια του «μύθου» στον Μπαρτ.
2. Μύθος και σημειολογία.
3. Μύθος, ιδεολογία και πολιτικός λόγος.

Σκοποί ενότητας

- Η εξοικείωση με τη σημειολογία του Μπαρτ.
- Η κατανόηση της πολιτικής σημασίας του μύθου.

Roland Barthes (1915-1980)

- Ο Γάλλος στοχαστής Ρολάν Μπαρτ [Roland Barthes] εμφανίζεται στο προσκήνιο τη δεκαετία του 1950. Είναι περισσότερο γνωστός ως θεωρητικός της λογοτεχνίας και ως σημειολόγος. Έχει συνδεθεί με την γνωστή συζήτηση για τον λεγόμενο «θάνατο του συγγραφέα» (με την θέση δηλαδή ότι κάθε κείμενο έχει ζωή και αποκτά νοήματα πέρα από τις προθέσεις του συγγραφέα του, μέσα από τη δημιουργική ανάγνωση στην οποία δεν σταματά να υπόκειται από τη στιγμή της έκδοσής του). Πολυσύνθετος στοχαστής, ο οποίος έφτασε στην ανώτατη πνευματική διάκριση της διδασκαλίας στο Collège de France.
- Επιβεβαιώνει την «προφητεία» του Σωσύρ [Ferdinand de Saussure]. Στη δομιστική-σημειολογική του προσέγγιση χρησιμοποιεί τις έννοιες του Σωσύρ (το σημείο-το σημαίνον-το σημαινόμενο) για να αναλύσει νοηματικά συστήματα πέραν της γλώσσας, όπως είναι η πολιτική, ο ερωτικός λόγος, η μόδα κτλ. «Ως μελέτη του λόγου, η μυθολογία δεν είναι τίποτα άλλο παρά ένα τμήμα της ευρύτατης αυτής επιστήμης των σημείων που καθιερώθηκε από τον Saussure εδώ και σαράντα χρόνια, με το όνομα σημειολογία» (Barthes, 1979: 204).

Μυθολογίες

- «Μυθολογίες»: Από το 1954 μέχρι το 1956 δημοσιεύει τακτικά άρθρα στο γαλλικό περιοδικό *Lettres nouvelles* πάνω σε ζητήματα της επικαιρότητας. Τα εκδίδει σε βιβλίο με τίτλο «Μυθολογίες», όπου βασική θέση κατέχει η έννοια του μύθου. Χρησιμοποιεί εργαλεία της σημειολογίας για να αποκαλύψει τους μηχανισμούς κατασκευής και εδραίωσης των στερεοτύπων, όσων πεποιθήσεων θεωρούνται δεδομένες και αυτονόητες.
- Στόχος: «Μου φάνηκε (γύρω στα 1954) πώς μια επιστήμη των σημείων μπορούσε να ενεργοποιήσει την κοινωνική κριτική [...] κοντολογίς, έμπαινε ζήτημα να καταλάβουμε (ή να περιγράψουμε) πώς μια κοινωνία παράγει στερεότυπα, δηλαδή κορυφώματα τεχνικής δεξιότητας, που τα καταναλώνει σε συνέχεια σαν εγγενείς σημασίες, δηλαδή κορυφώματα της φύσης. Η σημειολογία (η σημειολογία μου, τουλάχιστο) γεννήθηκε από μια μη-ανεκτικότητα προς σε τούτο το ανακάτωμα κακής πίστης και καλής συνείδησης, που χαρακτηρίζει τη γενική ηθικότητα [...] *Η γλώσσα όπως την κατεργάζεται η εξουσία*: αυτό ήταν το αντικείμενο της πρώτης αυτής σημειολογίας» (Barthes, 1979: 35).

Η έννοια του μύθου

- «Ο μύθος είναι λόγος. Δεν είναι, φυσικά ο οποιοσδήποτε λόγος: για να μετατραπεί σε μύθο, η γλώσσα χρειάζεται ιδιαίτερες συνθήκες...» (Barthes, 1979: 204), ιστορικές συνθήκες.
- Καινοτομία του Μπαρτ σε σχέση με τον Σωσύρ: συνδέει τη σημειολογία, ως αναζήτηση της δομής (ο μύθος είναι μια μορφή) με την ιστορικότητα, την ιδεολογία και την εξουσία: «[Η] μυθολογία είναι ταυτόχρονα και μέρος της σημειολογίας σαν τυπολογικής επιστήμης και της ιδεολογίας σαν ιστορικής επιστήμης: εξετάζει τις ιδέες – μορφές» (Barthes, 1979: 206). Συναρθρώνεται έτσι ο στρουκτουραλισμός με ένα πολιτικό, ιστορικό ενδιαφέρον.
- Εκκινεί από μια δομιστική αρχή: οποιοδήποτε υλικό είναι δυνατό να χρησιμοποιηθεί σαν μύθος (κείμενα, κινηματογράφος, διαφήμιση). Αποσυνδέει τον μύθο από το υλικό του. Το υλικό είναι δευτερεύον από τη στιγμή που μπορούμε να εντοπίσουμε σχέσεις, δομές, σύστημα και να αναδείξουμε την κυριαρχική τους λειτουργία.

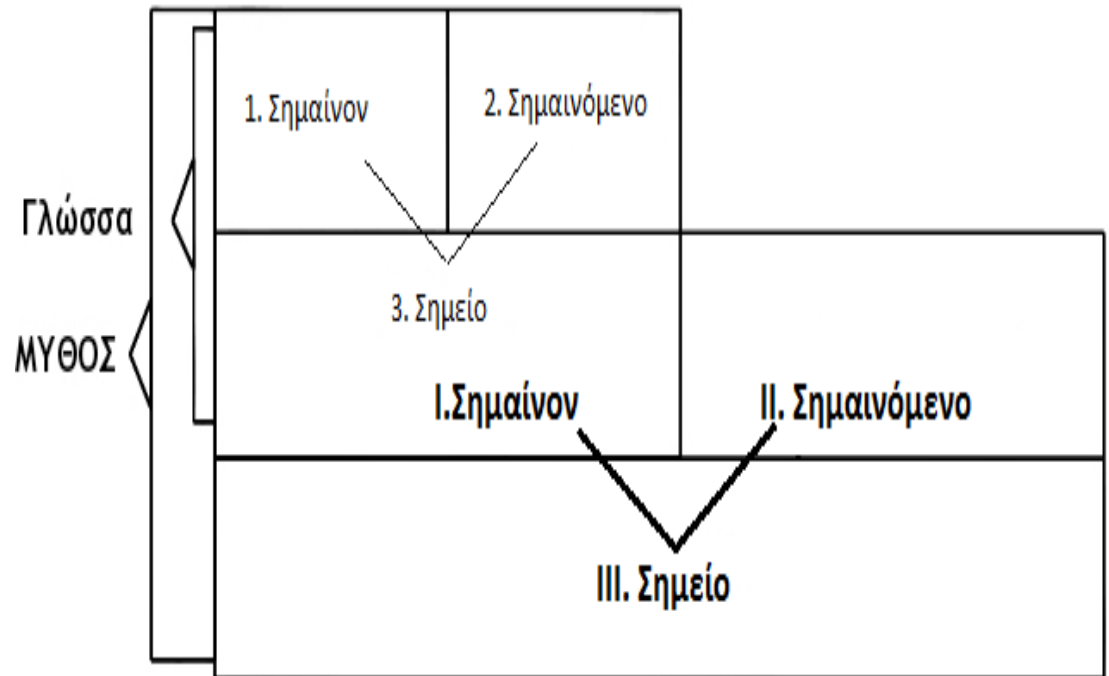
Ο μύθος σαν δομή

- Ο μύθος αποτελεί σημειολογικό σύστημα. Είναι όμως ένα δευτερογενές σύστημα: μετουσιώνει ένα προϋπάρχον πρωτογενές σύστημα (λέξη, κείμενο, φωτογραφία).
- Πώς; Εκκενώνει το 1ης τάξης σύστημα (το αρχικό σημαϊνόμενό του) και το εμβολιάζει/πληρώνει με ένα νέο σημαϊνόμενο δημιουργώντας ένα δεύτερο σημείο με διακριτό ιδεολογικό/κυριαρχικό νόημα.
- Το 1ο σύστημα είναι η γλώσσα. Το 2ο σύστημα ο Μπαρτ το ονομάζει μετα-γλώσσα και εκεί εντοπίζει τη μυθική λειτουργία.

Ο μύθος σαν μετα-γλώσσα

Ο μύθος σαν δευτερεύον σημειολογικό σύστημα, σαν μετα-γλώσσα.

Ο μύθος ως λειτουργία

- «Κι αυτή είναι ακριβώς η ουσιαστική λειτουργία του μύθου: να μεταμορφώνει την ιστορία σε φύση» (Barthes, 1979: 227) . Η εξουσία χρησιμοποιεί τη μυθική λειτουργία για να συνδέσει ιστορία και φύση και να μας παρουσιάσει κάτι που αποτελεί προϊόν κοινωνικής και ιστορικής κατασκευής ως φυσικό και αναγκαίο. Μύθος είναι ακριβώς αυτό το καμουφλάρισμα της ιστορίας σε φύση. Η παρουσίαση ενός ισχυρισμού που σχετίζεται με συμφέροντα, κοινωνικές και πολιτικές παραμέτρους, ως κάτι φυσικό και αυτονόητο.
- «Ο μύθος δεν κρύβει τίποτα» (Barthes, 1979: 227): ο σκοπός του μύθου είναι, όχι να απαλείψει, αλλά να παραμορφώσει.
- «Υπέφερα βλέποντας κάθε στιγμή να συγχέονται στην εξιστόρηση της επικαιρότητας μας Φύση και Ιστορία, και ήθελα να ξανασυλλάβω μέσα απο την πλουμισμένη έκθεση αυτού-που-είναι-ολοφάνερο, την ιδεολογική κατάχρηση, που, όπως νομίζω, κρύβεται μέσα του» (Barthes, 1979: 50): Σκοπός του Μπαρτ είναι να δείξει πώς γλώσσα και εξουσία συνεργάζονται για να δημιουργήσουν και να σταθεροποιήσουν μια συγκεκριμένη εικόνα της πραγματικότητας που νομιμοποιεί συγκεκριμένες κοινωνικές σχέσεις, οι οποίες είναι πιο εύκολο να γίνουν αποδέκτες αν θεωρηθούν φυσικές και αναγκαίες, παρά αν θεωρηθούν ιστορικά και πολιτικά κατασκευάσματα.

Χαρακτηριστικά του μυθικού λόγου

Εκτός από την θεμελιακή λειτουργία της *φυσικοποίησης*, ο Μπαρτ αποδίδει στον μυθικό λόγο και άλλα χαρακτηριστικά:

- **Απο-ιστορικοποίηση:** Η άλλη όψη του ίδιου νομίσματος. Όταν κάτι παρουσιάζεται ως φυσικό παύει να αντιμετωπίζεται ως ιστορικό, ως ενδεχομενικό προϊόν της ιστορίας.
- **Επιστημονικοποίηση:** Ο μύθος είναι ένας λόγος που προβάλλει μια σειρά επιχειρημάτων προκειμένου να πείσει το κοινό του. Είναι τεκμηριωμένος λόγος διότι πρέπει να αντισταθεί σε κάθε κίνηση ή σε κάθε λόγο που φαίνεται να του αντιστέκεται. Όταν κάτι θέλει να φαίνεται φυσικό και δεδομένο πρέπει να είναι πολύ καλά επεξεργασμένο, να δίνει την απάντηση πριν καν γίνει η ερώτηση.
- **Απο-πολιτικοποίηση:** Ο ρόλος του μύθου εδώ είναι να εξαγνίζει τα πράγματα, να τα αθώνει. Αυτό με απλά λόγια σημαίνει ότι ο μύθος προσπαθεί να κάνει τα πράγματα πολιτικά ουδέτερα. Αφαιρεί όσα παρουσιάζει ως φυσικά και αναγκαία από τη σφαίρα της πολιτικής αμφισβήτησης και σύγκρουσης.

Ένα παράδειγμα

- Ο Μπαρτ αναφέρεται σε μια έκθεση φωτογραφίας στο Παρίσι με τίτλο «Η μεγάλη Οικογένεια των Ανθρώπων» που αποτελείται από φωτογραφίες που συλλαμβάνουν την καθολικότητα της καθημερινής ζωής (γέννηση, θάνατος, παιχνίδι, κτλ.) σε όλο τον πλανήτη.
- Σχολιασμός του Μπαρτ (Barthes, 1979: 155-158): ο μύθος λειτουργεί σε δύο στάδια. Αρχικά η έκθεση αναδεικνύει τις τυπικές διαφορές μεταξύ των ανθρώπων και μέσα από αυτές μια «μαγική» ενότητα (όλοι γελούν, εργάζονται, πεθαίνουν κτλ. με τον ίδιο τρόπο) - μέσα από αυτή την ενότητα αναδύεται μια αιώνια «φύση» ή ο Θεός. Η αποτυχία, ή καλύτερα, η μυθική λειτουργία της έκθεσης εντοπίζεται από τον Μπαρτ σε δύο κυρίως σημεία:
 - Σε σχέση με την γέννηση και τον θάνατο: «Ναι – είναι έργα της φύσης, νόμοι καθολικοί. Αν όμως τους αφαιρέσουμε την Ιστορία δεν έχουμε πια τίποτα να πούμε γι αυτά: [...] η επανάληψη της γέννησης και του θανάτου δε μας μαθαίνει απολύτως τίποτα».
 - Η εργασία εμφανίζεται σαν πεπρωμένο, εφόσον παρουσιάζεται μαζί με άλλα καθολικά γεγονότα, εκτός ιστορίας και όμοια για όλους παρά τις τεράστιες ταξικές και άλλες διαφορές.
- Συμπερασματικά, ο Μπαρτ παρατηρεί πώς η έκθεση συμβάλλει στο «να παρουσιαστεί η ακινησία του κόσμου σαν εγγύηση μιας 'σοφίας' κι ενός 'λυρισμού' που διαιωνίζουν τις κινήσεις του ανθρώπου απλώς και μόνο για να τις αφοπλίζουν καλύτερα».
 - «Ο μύθος αυτός της ανθρώπινης 'μοίρας' βασίζεται σε μια πανάρχαια απάτη: η Φύση να θεωρείται πάντα το υπόστρωμα της Ιστορίας».

Μύθος και πολιτική

Ο μύθος έχει τεράστια σημασία για την ανάλυση του πολιτικού λόγου:

Για παράδειγμα, η παγκοσμιοποίηση παρουσιάζεται συχνά σαν φυσικό φαινόμενο (πχ όπως ένα ποτάμι που σαρώνει τα πάντα στο πέρασμά του) και όχι σαν κοινωνική διεργασία. Ένας μύθος αποκτά ηγεμονική λειτουργία και δεσμεύει τους δέκτες του όταν αυτοί τον αποδέχονται. Στο βαθμό που αυτή η εικόνα της παγκοσμιοποίησης ως ορμητικού ποταμιού πείθει, επιτυγχάνεται η απο-πολιτικοποίηση. Όταν η παγκοσμιοποίηση εκλαμβάνεται ως φυσική αναγκαιότητα δεν υφίσταται πλέον περιθώριο διαφωνίας ή αντίστασης.

Αντίσταση στο μύθο

Περιθώρια αντίστασης, πέρα από την απομυθοποίηση. Δύο αντικρουόμενες προσεγγίσεις στον Μπαρτ:

α) Ελπίδα για τη δυνατότητα να υπάρξει ένας αυθεντικά πολιτικός λόγος πέρα από το μύθο, εκτός της μυθικής παραμόρφωσης, φορέας πληρότητας κτλ. Ο Μπαρτ ταυτίζει τον λόγο αυτόν με τη στιγμή της επανάστασης (Barthes, 1979: 249). Εδώ υπάρχει η σύνδεση με την παραδοσιακή οπτική της θεωρίας της ιδεολογίας, καθώς επανέρχεται η διάκριση αληθούς και ψευδούς. Ξαναεμφανίζεται έτσι η παγίδα της ουσιοκρατίας: πώς εγγυόμαστε την αυθεντικότητα αυτού του λόγου εκτός μύθου;

β) «Αφού ο μύθος κλέβει τη γλώσσα γιατί να μην κλέψουμε κι εμείς τον μύθο;»: Αν είμαστε, λίγο πολύ, εγκλωβισμένοι στη «μυθική παγίδα», μόνη διέξοδος που απομένει είναι η δυνατότητα επαναμυθοποίησης του μύθου: δηλαδή η εκ νέου εκκένωση/εμβολιασμός και αντιστροφή της φοράς της σημασιοδότησης, η δημιουργία ενός τριτογενούς (κοκ) συστήματος. Πάντα υπάρχει αυτή η δυνατότητα αναστροφής, είναι μια δυνατότητα ανέναη: η χρήση των ίδιων των όπλων/λόγων της εξουσίας εναντίον της. «[Τ]ο καλύτερο μέσο να καταπολεμήσει κανείς τον μύθο, είναι ίσως να τον μυθοποιήσει με τη σειρά του, να δημιουργήσει έναν τεχνητό μύθο» (Barthes, 1979: 235).

Σύνδεσμοι

1. [Ο Μπαρτ μιλάει για τις μυθολογίες \(στα γαλλικά\)](#)
2. [Αποσπάσματα από τις Μυθολογίες \(στα Αγγλικά\)](#)

Βιβλιογραφία

1. Barthes, R. (1973) *Elements of Semiology*, Νέα Υόρκη: Hill & Wang.
2. Barthes, R. (2007) *S/Z*, Αθήνα: νήσος, 2007.
3. Barthes, R. (2007) *Εικόνα – Μουσική – Κείμενο*, μτφρ. Γ. Σπανός, Αθήνα: Πλέθρον.
4. Barthes, R. (1979) *Μυθολογίες. Μάθημα*, μτφρ. Κ. Χατζηδήμου, Ι. Ράλλη, Αθήνα: Εκδόσεις Ράππα-Κέδρος.
5. Culler, J. (2006) *Μπαρτ*, μτφρ. Α. Κόρκα, Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.

Τέλος Ενότητας

Επεξεργασία: Γιώργος Μαριάς
Θεσσαλονίκη, Χειμερινό Εξάμηνο 2013-2014

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

